

ابلاغ الکترونیکی اوراق قضایی؛ مزایا و معایب

حمید ابهری*

استاد گروه حقوق خصوصی دانشگاه مازندران

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۷/۱۸ - تاریخ تصویب: ۱۳۹۷/۲/۱۷)

چکیده

از سال ۱۳۹۵، شیوه جدیدی از ابلاغ اوراق قضایی در نظام قضایی ایران به نام ابلاغ الکترونیکی اوراق قضایی شکل گرفت. در این شیوه، ابلاغ اوراق قضایی مانند اخطاریه و دادنامه از طریق ارسال الکترونیکی این اوراق به حساب کاربری مخاطب و به وسیله رایانه صورت می‌گیرد. در مدت کوتاهی که از شکل‌گیری شیوه جدید ابلاغ می‌گذرد، تا حدودی مزایا و معایب این شیوه ابلاغ نمایان شده است. سرعت و امنیت در ابلاغ اوراق و صرفه‌جویی در هزینه ارسال و ابلاغ این اوراق از جمله مزایای شیوه جدید ابلاغ است. اختلال موقت در سامانه مربوط، وصول دیر هنگام برخی اوراق در حساب کاربری مخاطب و دوگانگی ابلاغ برخی اوراق قضایی به شکل واقعی و قانونی از جمله معایب این شیوه است که باید با حل این مشکلات، امکان استفاده بهینه از شیوه جدید را فراهم کرد. در این تحقیق، ضمن تبیین شیوه جدید ابلاغ اوراق قضایی، مزایا و معایب آن تبیین و راهکار مناسب برای رفع معایب موجود، ارائه می‌شود.

واژگان کلیدی

ابلاغ، ابلاغ قانونی، ابلاغ واقعی، ابلاغ الکترونیکی، اوراق قضایی.

۱. مقدمه

ابلاغ در لغت به معنی رسانیدن نامه یا پیام است (معین، ۱۳۸۷: ۲۴). از لحاظ حقوقی، منظور از ابلاغ، رساندن اوراق دعوا، اوراق اجراییه، اظهارنامه‌ها و احکام دادگاه به کسی است که هدف، آگاه کردن اوست (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۸، ج ۱: ۷۶). برخی استادان آیین دادرسی مدنی، ابلاغ را رسانیدن پیام قضایی به مخاطب آن به وسیله برگه‌هایی به نام اوراق قضایی تعریف کرده‌اند (کریمی، ۱۳۸۶: ۱۰۳). بعضی دیگر نیز، ابلاغ را مطلع ساختن مخاطب از مفاد ورقه قضایی طبق تشریفات قانونی دانسته‌اند (شمس، ۱۳۸۲: ۸۳). در شیوه سستی ابلاغ اوراق قضایی، هر ورقه اعم از اخطاریه یا دادنامه در دو نسخه کاغذی توسط دفتر دادگاه برای ابلاغ به مخاطب، به مرجع انتظامی ارسال می‌شود. براساس ماده ۶۷ قانون آیین دادرسی مدنی^۱، پس از دستور دادگاه دایر به ابلاغ اوراق دعوا، مدیر دفتر یک نسخه از دادخواست و ضمایم آن را در پرونده، بایگانی می‌کند و نسخه دیگر را با ضمایم آن و اخطاریه برای ابلاغ و تسلیم به خواننده ارسال می‌دارد. ماده ۶۸ قانون آیین دادرسی مدنی مقرر می‌دارد: «مأمور ابلاغ مکلف است حداکثر ظرف دو روز، اوراق را به شخص خواننده تسلیم کند و در برگ دیگر اخطاریه، رسید بگیرد. در صورت امتناع خواننده از گرفتن اوراق، امتناع او را در برگ اخطاریه قید و اعاده می‌نماید». وفق ماده ۸۱ این قانون، تاریخ و وقت جلسه به خواهان نیز برابر مقررات این قانون ابلاغ می‌شود. تبصره این ماده نیز مقرر می‌دارد که تاریخ امتناع خواننده از گرفتن اوراق یادشده در ماده ۶۷ و ندادن رسید به شرح مندرج در ماده ۶۸، تاریخ ابلاغ محسوب خواهد شد.

در بحث ابلاغ اوراق قضایی، دو نوع ابلاغ وجود دارد: ابلاغ واقعی و ابلاغ قانونی. منظور از ابلاغ واقعی اخطاریه آن است که اخطاریه مستقیماً به شخص مخاطب، ابلاغ شود. به عبارت دیگر، ابلاغ اوراق قضایی به شخص مخاطب را ابلاغ واقعی گویند اعم از اینکه مخاطب، شخص حقیقی یا حقوقی باشد (کریمی، ۱۳۸۶: ۱۰۴). برخی نیز در تعریف ابلاغ واقعی گفته‌اند که ابلاغ واقعی عبارت است از رساندن اوراق قضایی، دادخواست و غیر آن به شخص خواهان، خواننده، محکوم‌له یا محکوم‌علیه یا شخصی که هدف از ابلاغ، استحضار و مطلع شدن خود اوست (بهرامی، ۱۳۸۸: ۱۹۵). در مورد ابلاغ واقعی، براساس ماده ۶۸ قانون آیین دادرسی مدنی، دو موضوع، مهم و شایان توجه است: تسلیم یک نسخه از ورقه قضایی به مخاطب و اخذ رسید از مخاطب با امضای وی در نسخه دیگر ورقه. بنابراین می‌توان گفت که منظور از ابلاغ واقعی اوراق قضایی، رساندن یک نسخه از این اوراق به مخاطب و اخذ رسید و امضا از وی در نسخه دیگر است. کسانی که به نحوی با محاکم سروکار و ارتباط دارند، می‌دانند که حکم مقرر

۱. عنوان دقیق این قانون، قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی است که به اختصار، قانون آیین دادرسی مدنی نامیده می‌شود.

در قسمت اول ماده ۶۸، عملاً و در اکثر قریب به اتفاق پرونده‌ها رخ نمی‌دهد. به عبارت دیگر، به ندرت اتفاق می‌افتد که مأمور ابلاغ، ظرف دو روز اختاریه را به خواننده تسلیم کند. علت این امر آن است که ابلاغ اوراق قضایی توسط ضابطان دادگستری (مأموران انتظامی) صورت می‌گیرد که هر مأمور در روز با حجم عمده‌ای از اوراق قضایی برای ابلاغ، مواجه است و اغلب مأمور نمی‌تواند ظرف دو روز، اوراق را ابلاغ کند. مضافاً اینکه در قانون آیین دادرسی مدنی، ضمانت اجرای خاصی برای ابلاغ اوراق ظرف دو روز پیش‌بینی نشده است. در بسیاری از موارد، با مراجعه مأمور به نشانی مخاطب، معمولاً شخص مخاطب حضور ندارد و از این رو در عمل، تعداد اندکی از اوراق قضایی ابلاغ واقعی می‌شود و اغلب ابلاغ اوراق به شکل قانونی صورت می‌گیرد.

ابلاغ قانونی معمولاً به سه شیوه انجام می‌گیرد که در مواد ۶۹، ۷۰ و ۷۲ قانون آیین دادرسی مدنی پیش‌بینی شده است. ماده ۶۹ قانون آیین دادرسی مدنی مقرر داشته است: «هر گاه مأمور ابلاغ نتواند اوراق را به شخص خواننده برساند، باید در نشانی تعیین شده به یکی از بستگان یا خادمان او که سن و وضعیت ظاهری آنان برای تمیز اوراق یادشده کافی باشد، ابلاغ نماید و نام و سمت گیرنده اختاریه را در نسخه دوم قید و آن را اعاده کند» (ابلاغ به خادمان یا بستگان مخاطب). ماده ۷۰ قانون آیین دادرسی مدنی مقرر داشته است: «چنانچه خواننده یا هر یک از اشخاص یادشده در ماده قبل، در محل نباشند یا از گرفتن برگ‌های اختاریه استنکاف کنند، مأمور ابلاغ این موضوع را در نسخه اختاریه قید نموده، نسخه دوم را به نشانی تعیین شده، الصاق می‌کند و برگ اول را با سایر اوراق دعوا عودت می‌دهد. در این صورت، خواننده می‌تواند تا جلسه رسیدگی به دفتر دادگاه مراجعه و با دادن رسید، اوراق مربوط را دریافت نماید» (الصاق نسخه دوم اختاریه در محل). ماده ۷۳ قانون آیین دادرسی مدنی بیان داشته است: «در صورتی که خواهان نتواند نشانی خواننده را معین نماید یا در مورد ماده قبل، پس از اخطار رفع نقص، از تعیین نشانی اعلام ناتوانی کند، بنا به درخواست خواهان و دستور دادگاه، مفاد درخواست یک نوبت در یکی از روزنامه‌های کثیرالانتشار به هزینه خواهان آگهی خواهد شد. تاریخ انتشار آگهی تا جلسه رسیدگی نباید کمتر از یک ماه باشد». دلیل ذکر این مواد این است که برخی از آنها، در شیوه جدید ابلاغ اوراق قضایی نیز کاربرد دارد.

۱. ماده ۷۲: «هر گاه معلوم شود که محلی را که خواهان در دادخواست معین کرده است، نشانی خواننده نبوده یا قبل از ابلاغ تغییر کرده باشد و مأمور هم نتواند نشانی او را پیدا کند، باید این نکته را برگ دیگر اختاریه قید کند و ظرف دو روز اوراق را عودت دهد. در این صورت، برابر ماده ۵۴ رفتار خواهد شد مگر در مواردی که اقامتگاه خواننده برابر ماده ۱۰۱۰ قانون مدنی تعیین شده باشد که در همان محل، ابلاغ خواهد شد».

در ابلاغ الکترونیکی اوراق قضایی، نسخه کاغذی برای ابلاغ به مخاطب ارسال نمی‌شود، بلکه اوراق الکترونیکی از طریق سامانه مربوط، به حساب کاربری مخاطب، ارسال می‌شود و معمولاً وصول اوراق از طریق ارسال پیامک به گوشی تلفن همراه یا ایمیل مخاطب، اطلاع‌رسانی می‌شود. مخاطب با مراجعه به حساب کاربری خود و باز کردن پاکت مجازی حاوی ورقه قضایی و مشاهده محتوای آن، از مفاد ورقه مطلع می‌شود. شیوه جدید ابلاغ، از جهاتی نسبت به شیوه‌های سنتی ابلاغ مزایا و معایبی دارد که بررسی می‌شود. از این‌رو، ابتدا شیوه ابلاغ الکترونیکی، سپس مزایای آن و در نهایت، معایب آن تبیین شده و نتیجه بحث و راهکارهای مناسب برای رفع معایب موجود در این شیوه ابلاغ، ارائه می‌شود.

۲. شیوه ابلاغ الکترونیکی

ماده ۱۷۵ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ مقرر داشته است که استفاده از سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی مانند پیام‌نگار (ایمیل)، ارتباط تصویری از راه دور، نمابر و تلفن، برای طرح شکایت یا دعوا، ارجاع پرونده، احضار متهم، ابلاغ اوراق قضایی و نیابت قضایی، با رعایت مقررات راجع به دادرسی الکترونیکی، بلامانع است. تبصره این ماده نیز مقرر می‌دارد که شرایط و چگونگی استفاده از سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی موضوع این ماده، براساس آیین‌نامه‌ای است که ظرف شش ماه از تاریخ لازم‌الاجرا شدن این قانون توسط وزیر دادگستری تهیه می‌شود و به تصویب رئیس قوه قضاییه می‌رسد. ماده ۱۷۶ این قانون هم مقرر داشته است: «قوه قضاییه می‌تواند ابلاغ اوراق قضایی را به بخش خصوصی واگذار کند. چگونگی اجرای این ماده به موجب آیین‌نامه‌ای است که ظرف شش ماه از تاریخ لازم‌الاجرا شدن این قانون توسط وزیر دادگستری و ارتباطات و فناوری اطلاعات تهیه می‌شود و به تصویب رئیس قوه قضاییه می‌رسد». آیین‌نامه مربوط، تحت عنوان آیین‌نامه نحوه استفاده از سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی در ۳۲ ماده و ۱۹ تبصره، توسط وزیر دادگستری و با همکاری وزیر ارتباطات و فناوری اطلاعات تهیه شد و در تاریخ ۱۳۹۵/۵/۲۴ به تصویب ریاست قوه قضاییه رسید. از این‌رو از سال ۱۳۹۵، با مراجعه خواهان یا وکیل او برای ثبت دادخواست، مبادرت به ثبت مشخصات وی در سامانه ابلاغ الکترونیکی (ثنا=ثبت‌نام الکترونیکی) می‌شود و معمولاً با مراجعه طرف مقابل به دادگاه برای واخواهی یا تجدیدنظر یا فرجام‌خواهی، مشخصات وی نیز در این سامانه، ثبت می‌شود. براساس ماده ۹ آیین‌نامه مذکور، مرکز آمار و فناوری قوه قضاییه موظف است برای کلیه اصحاب دعوا، وکلا، نمایندگان قانونی، کارشناسان و دیگر اشخاص مرتبط با پرونده قضایی، حساب کاربری ایجاد کند. مراجعان به قوه قضاییه نیز موظفاند برای انجام امور قضایی خود حساب کاربری دریافت کنند. این امکان برای اشخاص وجود دارد که

شخصاً با مراجعه به سامانه مربوط به نشانی (<http://eblagh.adliran.ir>)، نیز نسبت به ثبت مشخصات خود اقدام کنند (ماده ۱۰ آیین نامه). براساس تبصره ماده ۱۱ آیین نامه، در حوزه‌های قضایی که دفاتر خدمات الکترونیک قضایی راه‌اندازی نشده است، ثبت نام و ایجاد حساب کاربری توسط واحد قضایی مربوط، انجام می‌گیرد. اختصاص حساب کاربری برای اشخاص حقوقی، با درخواست بالاترین مقام اجرایی یا نماینده قانونی آن است (تبصره ماده ۱۰).

پس از ثبت نام، رمز ورود به سامانه برای دریافت اوراق قضایی در اختیار شخص قرار می‌گیرد که این رمز، دائمی است و در زمان ورود برای مشاهده اوراق، با وارد کردن رمز مذکور، رمز موقتی که ابتدای شروع به کار سامانه، حدود بیست و چهار ساعت و اخیراً حدود یک ماه، اعتبار دارد، به گوشی تلفن همراه یا آدرس ایمیل شخص یا هر دو ارسال می‌شود که ورود به قسمت مشاهده اوراق، با وارد کردن این رمز ممکن است. در این سامانه، ابلاغ اوراق قضایی از طریق رایانه و ارسال اوراق قضایی بصورت مجازی به حساب کاربری مخاطب و تا حد ممکن ارسال پیامک حاوی اطلاع‌رسانی به تلفن همراه مخاطب و اعلام لزوم مراجعه به سایت مربوط صورت می‌گیرد.

ماده ۱۳ آیین نامه مقرر داشته است که وصول الکترونیکی اوراق قضایی به حساب کاربری مخاطب در سامانه ابلاغ، ابلاغ محسوب می‌شود. رؤیت اوراق در سامانه ابلاغ، با قید زمان و سایر جزئیات ذخیره می‌شود و کلیه آثار ابلاغ واقعی را دارد. ماده ۱۴ این آیین نامه نیز مقرر می‌دارد که مرکز آمار و فناوری قوه قضاییه، موظف است چنانچه از مخاطب، شماره تلفن یا پست الکترونیکی در دسترس باشد، ارسال اوراق قضایی به سامانه را از این طریق اطلاع‌رسانی کند. در صورتی که مخاطب، فاقد تلفن همراه یا پست الکترونیک باشد، مرکز آمار و فناوری اطلاعات قوه قضاییه موظف است پست الکترونیکی ملی قضایی برای مخاطب ایجاد کند تا اطلاع‌رسانی ابلاغ، از طریق آن انجام گیرد (تبصره ۲ ماده ۱۰ آیین نامه).

امروزه، عموم مراجعان به دادگستری دارای حداقل یک خط تلفن همراهند که در زمان ثبت نام الکترونیکی، شماره مذکور در سامانه ثبت و درج می‌شود. متن پیامک ارسالی این است: «آقا/خانم... ابلاغیه شماره..... برای شما به صورت الکترونیک صادر و در حساب کاربری شما قرار گرفت. برای مشاهده ابلاغیه به سامانه ابلاغ الکترونیک قوه قضاییه به نشانی (<http://eblagh.adliran.ir>) مراجعه کنید». بدین ترتیب، براساس ماده ۱۳ آیین نامه مذکور، با وصول ورقه قضایی به حساب کاربری مخاطب، ابلاغ قانونی صورت گرفته و با مراجعه مخاطب به سایت مربوط با وارد کردن رمزی که در زمان ثبت نام به وی داده شده و نیز ورود رمز موقت و ملاحظه ورقه قضایی، ابلاغ واقعی انجام می‌گیرد. در صورت عدم مراجعه شخص به سامانه، پس از سه یا چهار روز، پیامک دیگری با این مضمون برای وی ارسال

می‌شود: «اطلاع‌رسانی نوبت دوم. آقا/خانم... ابلاغیه شماره..... برای شما به صورت الکترونیک صادر شده و در حساب کاربری شما قرار گرفته است. خودداری از مراجعه به سامانه ابلاغ به منزله استنکاف از قبول اوراق قضایی محسوب می‌گردد. برای مشاهده ابلاغیه به سامانه ابلاغ الکترونیک قوه قضاییه به نشانی (<http://eblagh.adliran.ir>) مراجعه کنید»^۱.

بر اساس تبصره ۲ ماده ۱۳ آیین‌نامه، خودداری از مراجعه به سامانه، به منزله استنکاف از قبول اوراق قضایی موضوع ماده ۷۰ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی است. در بحث مربوط به معایب ابلاغ الکترونیکی خواهیم دید که استنکاف مندرج در ماده ۷۰ قانون آیین دادرسی مدنی، ناظر به استنکاف بستگان یا خادم مخاطب از دریافت اوراق قضایی است نه خود مخاطب. از این رو ذکر ماده ۷۰ در تبصره ماده ۱۳ مبتنی بر اشتباه است. امتناع خود مخاطب، مشمول ماده ۶۸ قانون آیین دادرسی مدنی است که خواهیم دید که اثر متفاوتی با استنکاف بستگان یا خادم مخاطب در ماده ۷۰ دارد.

ماده ۱۲ آیین‌نامه نیز مقرر داشته است که در صورت هر گونه تغییر اطلاعات ثبت‌شده در سامانه ثنا مانند تغییر آدرس، نام یا تلفن همراه و مانند آن باید بلافاصله این تغییرات در سامانه ثبت شود. در غیر این صورت، مطابق ماده ۷۹ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی^۲، اطلاعات سابق، معیار ابلاغ و اقدامات قضایی است. بر اساس ماده ۱۸ آیین‌نامه مورد اشاره، در موارد موضوع تبصره ۱ ماده ۶۸ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی، اوراق قضایی به حساب کاربری مراجع مندرج در تبصره ۱ ماده مذکور ارسال می‌شود. اشخاص یادشده، مسئول اجرای ابلاغ بوده و موظف‌اند ظرف ده روز از تاریخ دریافت، نتیجه ابلاغ را از طریق سامانه ابلاغ به مرجع قضایی اعاده کنند.

همه فعل و انفعالات مذکور شامل وصول پیامک، مشاهده ورقه قضایی ارسالی توسط مخاطب و تعداد مراجعات و مشاهده ورقه در سامانه ثبت‌شده، توسط مدیر دفتر دادگاه، قابل کنترل است.

۱. اخیراً متن اولین پیامک ارسالی برای مخاطب به شرح زیر است:

«آقای/خانم... ابلاغیه شماره..... برای شما به صورت الکترونیک صادر و در حساب کاربری شما قرار گرفت. تاریخ ابلاغ... (روز دریافت پیام). مشاهده ابلاغیه از طریق <http://eblagh.adliran.ir> خودداری از مراجعه به سامانه ابلاغ به منزله استنکاف از قبول اوراق قضایی محسوب می‌گردد».

۲. این ماده مقرر می‌دارد: «هر گاه یکی از طرفین دعوا، محلی را که اوراق اولیه در آن محل ابلاغ شده یا محلی را که برای ابلاغ اوراق انتخاب کرده، تغییر دهد و همچنین در صورتی که نشانی معین در دادخواست اشتباه باشد، باید فوری محل جدید و مشخصات صحیح را به دفتر دادگاه اطلاع دهد. تا وقتی که به این ترتیب عمل نشده است، اوراق در همان محل سابق ابلاغ می‌شود.»

بدین ترتیب، با ثبت نام در سامانه ثنا، ابلاغ بیشتر اوراق قضایی از طریق فوق صورت می‌گیرد. با وجود این، برخی از مقررات ابلاغ مقرر در قانون آیین دادرسی مدنی، عملاً و حداقل درباره خواهان، کاربرد چندانی ندارد؛ اگرچه در مورد اوراق قضایی مربوط به شورای حل اختلاف با توجه به رایانه‌ای نبودن ثبت دادخواست‌ها و برخی اوراق قضایی خاص مانند ارسال اخطاریه تبادل لایحه تجدیدنظرخواهی که دارای ضمایم است، این مقررات ابلاغ مندرج در قانون آیین دادرسی مدنی، دارای کاربرد است. در تبصره ۴ ماده ۱۳ آیین نامه مقرر شده است که در صورتی ارسال پیوست‌های ابلاغیه به صورت الکترونیکی ممکن نباشد، امر ابلاغ به وسیله ابلاغنامه انجام می‌گیرد. در عمل، ابلاغ اخطاریه مربوط به جلسه اول دادرسی که نسخه دوم دادخواست و ضمایم آن را به همراه دارد و همچنین، اخطاریه مربوط به تبادل لایحه برای پاسخ به تجدیدنظرخواهی یا فرجام‌خواهی طرف مقابل که دارا ضمایم است، به شیوه سنتی و با ارسال ابلاغنامه انجام می‌گیرد. البته اخیراً و در صورتی که تجدیدنظر خوانده، در سامانه ثنا ثبت نام کرده باشد، دادخواست تجدیدنظر و ضمایم آن نیز از طریق سامانه برای وی، ارسال می‌شود. در متن آیین نامه نیز به برخی از مواد قانون آیین دادرسی مدنی در مبحث ابلاغ (مانند مواد ۶۸ یا ۷۰) استناد شده است.

۳. مزایای ابلاغ الکترونیکی

ابلاغ الکترونیکی نسبت به ابلاغ سنتی، امتیازهایی دارد که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از:

۳.۱. سرعت و دقت در ابلاغ اوراق قضایی به مخاطب بدون دخالت نیروی انسانی

همان‌طور که گفته شد، در شیوه سنتی ابلاغ، هر مأمور ابلاغ با حجم عمده‌ای از اوراق قضایی مواجه است که در بسیاری از موارد، حتی تا روز جلسه دادرسی، موفق به ابلاغ اخطاریه به مخاطب یا اعاده نسخه ابلاغ شده، نمی‌شود. در شیوه نوین ابلاغ، می‌توان امیدوار بود که اخطاریه ظرف دو روز مقرر در ماده ۶۸ قانون آیین دادرسی مدنی، به حساب کاربری مخاطب ارسال شود. وصول اخطاریه به حساب کاربری مخاطب، از طرف مدیر دفتر دادگاه، قابل کنترل است. از این رو، یکی از امتیازهای ابلاغ الکترونیکی، سرعت و امنیت در ابلاغ اوراق قضایی است. در این زمینه، برخی حقوقدانان، با بررسی موضوع مدیریت پرونده‌های قضایی با استفاده از تسهیلات فناوری اطلاعات و ارتباطات، یکی از دستاوردهای این مدیریت را افزایش سرعت دادرسی با تسریع ارتباط مراجع قضایی با سایر مراجع و کاهش اشتباهات کارکنان شعب در تنظیم اوراق قضایی دانسته‌اند (محسنی و رضایی‌نژاد، ۱۳۹۱: ۱۲۶).

۳.۲. جلوگیری از اطاله دادرسی

بی‌تردید، یکی از عوامل اطاله دادرسی در دعاوی، عدم ابلاغ به موقع اوراق قضایی، عدم اعاده ورقه ابلاغ‌شده یا عدم ابلاغ صحیح اوراق قضایی به سبب نداشتن اطلاعات حقوقی برخی مأموران ابلاغ است. برای نمونه، در پرونده‌ای که با کلاسۀ ۹۳۰۰۶۱ در شعبه سوم دادگاه عمومی^۱ مطرح بوده، وقت رسیدگی به تاریخ ۱۳۹۵/۱۰/۱۵ ساعت ۸:۳۰ تعیین شده است. در موعد مقرر، نسخه ابلاغ‌شده اخطاریه خوانده به دادگاه اعاده نشده و لذا به سبب نامعلوم بودن وضعیت ابلاغ و عدم حضور خوانده، وقت رسیدگی تجدید شده است. در پرونده‌ای دیگر که با کلاسۀ ۸۹۰۲۰۴ در شعبه اول دادگاه عمومی... مطرح بوده است و به تاریخ ۹۰/۱۰/۲۵ تعیین جلسه رسیدگی شده بود، در وقت مقرر، قاضی دادگاه و تعدادی از خواهان‌ها و خواندگان، حضور داشته‌اند، لیکن اخطاریه مربوط به یکی از خواندگان، ابلاغ قانونی شده است، ولی مأمور انتظامی، سمت گیرنده اخطاریه را در نسخه اعاده‌شده آن، قید نکرده است. از این رو و از آنجا که ابلاغ اخطاریه طبق قانون (ماده ۶۹) نبوده، وقت رسیدگی تجدید شده است. مواردی از این دست در محاکم، کم نیستند. در شیوه جدید ابلاغ، سرعت در ارسال اوراق قضایی به حساب کاربری مخاطب و انعکاس نتیجه ابلاغ در سامانه مربوط که توسط دادگاه قابل ملاحظه است، مانع از بروز اطاله دادرسی از جهات فوق می‌شود.

برخی حقوقدانان، افزایش کیفیت دادرسی با ایجاد بانک اطلاعات مرکزی برای دسترسی به همه پرونده‌های قضایی و جلوگیری از طرح دعاوی تکراری در مراجع قضایی متعدد را از دستاوردهای دیگر نظام مدیریت پرونده‌های قضایی با استفاده از تسهیلات فناوری اطلاعات دانسته‌اند (محسنی و رضایی‌نژاد، ۱۳۹۱: ۱۲۶).

۳.۳. صرفه‌جویی شایان توجه در هزینه‌های لازم برای ابلاغ اوراق قضایی

در شیوه سنتی ابلاغ اوراق قضایی، اخطاریه یا دادنامه در دو نسخه برای مخاطب یا مخاطبان آن ارسال می‌شود. یک نسخه تحویل مخاطب یا بستگان وی یا در محل الصاق می‌شود و نسخه دیگر با قید تاریخ ابلاغ، به دادگاه اعاده می‌شود. تصور کنید در پرونده‌ای به کلاسۀ ۹۳۰۵۹۷ در شعبه اول دادگاه عمومی...، تعداد خواندگان دعوی تقسیم ترکه، ۶۸ نفرند. در شیوه سنتی در هر جلسه دادرسی باید برای هر یک از این خواندگان، دو نسخه اخطاریه (در مجموع ۱۳۶ برگه) ارسال شود. در کنار این مهم، وقت تعداد زیادی از مأموران ابلاغ با توجه به آدرس‌های متفاوت خواندگان صرف ابلاغ اخطاریه‌ها می‌شود که در صورت ناصحیح بودن یکی از

۱. پرونده‌های مورد اشاره در این مقاله، پرونده‌هایی است که نویسنده، وکالت یکی از طرفین پرونده را بر عهده داشته که به سبب اشکال یا ایرادی که ممکن است تصمیم اتخاذی داشته باشد، از ذکر جزئیات پرونده‌ها خودداری می‌شود.

ابلاغ‌ها، وقت رسیدگی، تجدید و باید وقت و هزینه مشابهی صرف ابلاغ مجدد اوراق قضایی می‌شود. در شیوه نوین ابلاغ، با حذف نسخه کاغذی اوراق قضایی و ارسال نسخه الکترونیک به حساب کاربری مخاطب، در هزینه‌های مذکور صرفه‌جویی می‌شود و می‌توان از مأموران مربوط، برای انجام خدمت دیگر استفاده کرد. مخاطب در صورت لزوم می‌تواند به هزینه خود از طریق سیستم رایانه شخصی یا مراکز رایانه‌ای دیگر، پرینت ورقه قضایی را تهیه کند. در این زمینه، برخی حقوقدانان، دو دلیل ضروری شدن دادرسی‌های الکترونیک را صرفه‌جویی در وقت، انرژی و هزینه‌ها از یک طرف و کوتاه کردن دادرسی با دسترسی آسان و فوری به عدالت از طرف دیگر، دانسته‌اند (زرکلام، ۱۳۹۱: ۱۳۲).

۴. معایب ابلاغ الکترونیکی

در کنار مزایای شیوه ابلاغ الکترونیک اوراق قضایی، اشکالات و ایراداتی بر این شیوه، وارد است که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از:

۴.۱. وجود اختلال در سامانه مربوط در برخی زمان‌ها

گاهی در سامانه مربوط به ابلاغ الکترونیک اوراق قضایی، اختلال به وجود می‌آید. بعضی اوقات، اوراق قضایی دیرموقع مثلاً در ساعاتی از نیمه شب روزی که ممکن است فردا یا فرداهای آن روز، تعطیل باشد، به حساب کاربری مخاطب واصل می‌شود که سبب می‌گردد روز یا روزهای تعطیل، از مهلت مقرر برای برخی اوراق مانند اخطاریه مربوط به ملاحظه نظریه کارشناس ظرف یک هفته از زمان ابلاغ با مراجعه به دادگاه یا اعتراض به رأی دادگاه ظرف بیست روز از تاریخ ابلاغ، منقضی شود، بدون اینکه امکان اقدامی وجود داشته باشد. گاهی، با وجود ارسال اوراق قضایی به حساب کاربری مخاطب، پیامک یا ایمیل حاوی اطلاع‌رسانی به مخاطب برای وی ارسال نمی‌شود. باز نشدن پاکت مجازی حاوی اوراق قضایی در برخی زمان‌ها، از دیگر مشکلات شیوه جدید ابلاغ است. اخیراً در مواردی مشاهده شده است^۱ بدون اینکه پیامکی به گوشی تلفن همراه مخاطب ارسال شود، اخطاریه یا دادنامه در حساب کاربری وی قرار گرفته است که ممکن است بدون اطلاع مخاطب به علت بررسی نکردن حساب خود، مهلت اقدام قانونی، منقضی شود.

۱. نویسنده مقاله، به وکالت نیز اشتغال داشته و در عمل، با این سامانه، سروکار دارد.

۴.۲. عدم امکان الزام خواننده به ثبت نام الکترونیکی در بدو تشکیل پرونده

در سامانه جدید ابلاغ اوراق قضایی، اغلب امکان الزام خواننده تا زمان ثبت و اخواهی یا تجدیدنظر یا فرجام خواهی از دادنامه صادره علیه او وجود ندارد. در مورد خواهان، در ابتدای تشکیل پرونده، می توان وی را ملزم به ثبت نام الکترونیکی کرد؛ در غیر این صورت، امکان ثبت دادخواست وی وجود نخواهد داشت و این، ضمانت اجرای مفیدی برای الزام وی به ثبت نام الکترونیکی است. در این زمینه، ماده ۲ آیین نامه استفاده از سامانه های رایانه ای یا مخابراتی، مقرر می دارد که مرکز (مرکز آمار و فناوری اطلاعات قوه قضاییه)، موظف است به منظور فراهم ساختن امکان طرح شکایت یا دعوا ارجاع پرونده و...، سامانه رایانه ای لازم را ایجاد کند. واحدهای قضایی و ضابطان قضایی موظفاند در فرایندهای تحقیق، رسیدگی و اجرای احکام از سامانه های مذکور استفاده کنند. ماده ۵ آیین نامه مقرر می دارد که مرکز (مرکز آمار و فناوری اطلاعات قوه قضاییه)، موظف است امکان طرح شکایت و دعوا و پیگیری آن از طریق سخا (سامانه خدمات الکترونیکی قضایی) را فراهم کند. براساس ماده ۶ آیین نامه، واحدهای قضایی موظفاند مطابق این آیین نامه به شکایات و دعاوی مطروحه از طریق سخا که به سمپ (سامانه مدیریت پرونده قضایی) ارسال می شود، رسیدگی کنند. بر این اساس، در عمل، واحدهای قضایی با مراجعه شخص برای تقدیم دادخواست و اقامه دعوا، وی را موظف به ثبت نام الکترونیکی می کنند. چنین ضمانت اجرایی در مورد خواننده عملاً تا زمان ثبت دادخواست اعتراض وی (واخواهی، تجدیدنظر و فرجام خواهی) وجود ندارد؛ اگرچه براساس ماده ۹ آیین نامه مذکور، مرکز موظف است برای کلیه اصحاب دعوا، حساب کاربری ایجاد کند. همچنین مراجعان به قوه قضاییه موظفاند به منظور انجام امور قضایی خود، حساب کاربری دریافت کنند. بر این اساس، اخیراً در برخی حوزه های قضایی، امکان ورود به ساختمان دادگستری برای انجام هر کاری، مستلزم ثبت در سامانه ثنا و به همراه داشتن مدرک مربوط به ثبت در این سامانه است.

۴.۳. دوگانگی ابلاغ اوراق قضایی

دیدیم که براساس ماده ۱۳ آیین نامه مربوط به ابلاغ الکترونیکی، وصول الکترونیکی اوراق قضایی به حساب کاربری مخاطب در سامانه ابلاغ، ابلاغ محسوب می شود. رؤیت اوراق در سامانه ابلاغ، با قید زمان و سایر جزئیات ذخیره می شود و کلیه آثار ابلاغ واقعی را دارد. بدین ترتیب، با وصول ورقه قضایی به حساب کاربری مخاطب، ورقه ابلاغ قانونی محسوب می شود و با مشاهده آن توسط مخاطب، ابلاغ واقعی صورت می گیرد. چنانچه وصول ورقه و مشاهده آن در دو زمان (مثلاً دو روز مختلف) باشد، دوگانگی ابلاغ پیش می آید.

براساس تبصره ۲ ماده ۱۳ آیین نامه، خودداری از مراجعه به سامانه، به منزله استنکاف از قبول اوراق قضایی موضوع ماده ۷۰ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی است. خلط استنکاف مخاطب از مراجعه به سامانه ابلاغ الکترونیکی با استنکاف خادمان یا بستگان مخاطب در مواد ۶۹ و ۷۰ قانون آیین دادرسی مدنی نیز از ایرادات آیین نامه مذکور است. دقت در عبارت ماده ۶۸ قانون مذکور نشان می‌دهد که در صورت استنکاف خواننده از گرفتن اوراق، مأمور ابلاغ، امتناع او را در اختاریه قید و هر دو نسخه اختاریه را اعاده می‌کند. در حالی که براساس ماده ۷۰، در صورت استنکاف اشخاص یادشده در ماده قبل (خادمان یا بستگان)، مأمور ابلاغ این موضوع را در نسخ اختاریه قید کرده و نسخه دوم را در محل الصاق و نسخه اول را با سایر اوراق به دادگاه اعاده می‌کند. در ابلاغ الکترونیکی، ابلاغ به خادمان و بستگان یا استنکاف آنها، منتفی است. از این رو استنکاف مخاطب از مراجعه به سامانه باید مشمول ماده ۶۸ باشد نه ماده ۷۰. تفاوت این دو استنکاف، در واقعی یا قانونی بودن ابلاغ صورت گرفته است، زیرا هم عقیده با برخی حقوقدانان، تاریخ امتناع مخاطب از گرفتن اوراق در ماده ۶۸ را باید تاریخ ابلاغ واقعی اوراق محسوب کرد (کریمی، ۱۳۸۶: ۱۰۷؛ ابهری، ۱۳۹۱: ۸۰)، در حالی که استنکاف خادمان یا بستگان مخاطب و الصاق نسخه دوم اختاریه در محل، ابلاغ قانونی و مشمول ماده ۷۰ است. برای رفع معایب مذکور، در قسمت نتیجه‌گیری، پیشنهادهای لازم ارائه شده است.

۵. نتیجه‌گیری

بی‌تردید، ابلاغ الکترونیکی اوراق قضایی نسبت به شیوه سنتی اوراق توسط مأمور ابلاغ، امتیازهای مهمی دارد. سرعت و امنیت در ابلاغ اوراق قضایی، جلوگیری از بسیاری از عوامل اطاله دادرسی ناشی از عدم ابلاغ اوراق قضایی، عدم اعاده اوراق ابلاغ شده یا عدم ابلاغ صحیح این اوراق توسط مأمور به سبب فقدان اطلاعات حقوقی در برخی مأموران ابلاغ، کاهش شایان توجه هزینه‌های ابلاغ اوراق قضایی ناشی از حذف ارسال نسخ کاغذی اوراق قضایی و بی‌نیازی از اعزام مأمور برای ابلاغ اوراق دعوا را باید از مزایای ابلاغ الکترونیکی دانست. در عین حال، وجود اختلال در برخی زمان‌ها در سامانه مربوط، عدم امکان الزام خواننده به ثبت نام الکترونیکی در ابتدای تشکیل پرونده، دوگانگی ابلاغ قانونی و واقعی اوراق قضایی در برخی

۱. برخی حقوقدانان، استنکاف خواننده از گرفتن اوراق در ماده ۶۸ قانون آیین دادرسی مدنی و قید امتناع او و اعاده اوراق به دادگاه را ابلاغ قانونی محسوب کرده‌اند (شمس، ۱۳۸۲: ۹۳؛ زراعت، ۱۳۸۵: ۲۸۱). برخی نیز معتقدند که چنانچه خواننده با خواندن اختاریه از گرفتن آن خودداری کند، ابلاغ واقعی و چنانچه از قبول و ملاحظه اختاریه امتناع کند، ابلاغ قانونی محسوب می‌شود (مدنی، ۱۳۵۸: ۳۶۵). با وجود این، به نظر می‌رسد که ماده ۶۸ (تسلیم اختاریه به خواننده یا امتناع وی از دریافت آن) ناظر به ابلاغ واقعی است و ابلاغ‌های قانونی از ماده ۶۹ به بعد قانون مذکور است.

موارد و وصول دیر هنگام این اوراق به حساب کاربری مخاطب در برخی زمان‌ها را باید از معایب ابلاغ الکترونیکی اوراق قضایی دانست.

برای رفع ایرادات موجود، اولاً باید سامانهٔ مربوط را به‌روز و مجهز به امکانات جانبی لازم کرد تا امکان مراجعه به سامانهٔ مربوط و مشاهدهٔ اوراق با توجه به تعداد مراجعان، به‌راحتی، ممکن باشد؛ ثانیاً برای عدم محاسبهٔ روز تعطیل ارسال پیامک (ارسال اوراق به سامانه) یا بعد آن، مقرر شود که اولین روز اداری بعد از روز یا روزهای تعطیل، شروع ابلاغ قانونی اوراق قضایی است تا امکان استفاده از تمام مهلت مقرر در برخی اوراق باشد؛ ثالثاً برای جلوگیری از دوگانگی ابلاغ قانونی و واقعی برخی اوراق، مقرر شود که چنانچه شخص، در مهلت مقرر در ورقهٔ قضایی، به سامانه مراجعه و ورقه را مشاهده کرده است، این ابلاغ واقعی است و مهلت مقرر در ورقه از این زمان (مشاهده)، شروع می‌شود، لیکن در صورت مراجعه نکردن به سامانه با وجود دریافت پیامک اول یا دوم، شروع مهلت مندرج در ورقه از زمان دریافت پیامک یا وصول ورقهٔ قضایی به سامانهٔ ابلاغ است. این تمایز، رغبت اشخاص برای مراجعه به سامانه را افزایش می‌دهد، زیرا شروع مهلت برای آنها، از زمان مشاهدهٔ ورقه است نه وصول پیامک یا ورقهٔ قضایی در حساب کاربری. رابعاً در مورد خواننده، ارائهٔ هر گونه خدمت قضایی مانند دریافت تصویر از اوراق پرونده، مطالعهٔ آن و سایر خدمات منوط به ثبت‌نام وی در سامانهٔ مربوط شود تا در اولین فرصت مقتضی، مشخصات وی نیز در سامانه ثبت شود.

منابع

۱. ابهری، حمید (۱۳۹۱). *آیین دادرسی مدنی ۲، جریان دادرسی، از آغاز تا پایان*، ج اول، انتشارات دانشگاه مازندران.
۲. بهرامی، بهرام (۱۳۸۸). *آیین دادرسی مدنی ۱ و ۲*، ج یازدهم، انتشارات نگاه بینه.
۳. جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۷۸). *مبسوط در ترمینولوژی حقوق*، ج ۱، ج اول، تهران: گنج دانش.
۴. زراعت، عباس (۱۳۸۴). *قانون آیین دادرسی مدنی در نظم کنونی*، ج دوم، نشر خط سوم.
۵. زرکلام، سنار (۱۳۹۱). «دادرسی‌های الکترونیکی، ضرورت‌ها، الزامات و چالش‌ها»، *آموزه‌های حقوق کیفری*، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ش ۳، ص ۱۵۰-۱۲۹.
۶. شمس، عبدالله (۱۳۸۲). *آیین دادرسی مدنی*، ج ۲، ج چهارم، تهران: میزان.
۷. کریمی، عباس (۱۳۸۶). *آیین دادرسی مدنی*، ج اول، تهران: مجد.
۸. محسنی، حسن، رضایی‌نژاد، همایون (۱۳۹۱). «دادگستری و پیشرفت فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات»، *مجله مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز*، دورهٔ چهارم، ش ۲، ص ۱۴۲-۱۱۷.
۹. مدنی، سید جلال‌الدین (۱۳۵۸). *آیین دادرسی مدنی*، ج ۲، ج اول، انتشارات دانشگاه ملی ایران.
۱۰. معین، محمد (۱۳۸۷). *فرهنگ فارسی*، ج اول، انتشارات هنرور.